

האכלת פירות שביעית לגוי

הרב ישראל שחור

הראשונה בפרק ששי במסכת פאה מביאה מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בגדרי ההפקר. "בית שמאי אומרים הפקר לעניים הפקר, ובית הלל אומרים אינו הפקר עד שיפקיר אף לעשירים כשמיטה".

מבואר בתלמוד הירושלמי² שבית שמאי לומדים דין הפקר ממתנות עניים המותרין לעניים ולא לעשירים. ובית הלל לומדים דין הפקר משמיטה שהיא הפקר לכל.³

ובהמשך דברי התלמוד הירושלמי דנים בשלוש שאלות. מה הדין באדם שהפקיר אמנם לעניים ולעשירים, אך לא הפקיר לבהמות, לא לגוי ולא לעניי עיר אחרת. "הפקר לאדם אבל לא לבהמה, לישראל אבל לא לגויים, לעניי אותה העיר אבל לא לעניי עיר אחרת — פלוגתא דר' יוחנן ורשב"ל. על דעתיה דר' יוחנן הפקרו הפקר, ועל דעתיה דרשב"ל אין הפקרו הפקר".³

נראין הדברים, כשם שמחלוקתם בהפקר כך נחלקו בשמיטה. כיון שמחלוקתם אליבא דבית הלל הלומדים גדרי הפקר משמיטה. ר' יוחנן סבור שהפקר אינו חייב להיות לכל, די אם מפקיר לישראל ולא לגוי, לאדם ולא לבהמה. מסתבר שלדעתו זהו גדר ההפקר של שמיטה לאדם ולא לבהמה, לישראל ולא לגוי. ואילו ריש לקיש סבור שהפקר הוא לכל ממש, אף לבהמה ואף לגוי. ומאחר שבית הלל לומדים הפקר משמיטה, שומעין אנו שלדעת רשב"ל אף שמיטה היא הפקר לכל, לאדם לגוי ולבהמה.⁴

יש לדון עתה האם ההלכה כר' יוחנן או כריש לקיש. מצאנו בכך מחלוקת בין גדולי האחרונים.

טורי אבן⁵ נוקט שהלכה כר' יוחנן לפי הכלל שהלכה כר' יוחנן נגד רשב"ל בר מתלת. (א5) אך נודע ביהודה⁶ סבור שהלכה כרשב"ל

פרק א' — חיוב דאורייתא: "והשביעית תשמטנה ונטשתה"

א. הפקרת הפירות לישראל בלבד או אף לגוי.

ב. תקנת חכמים.

ג. שמירת השדה מפני הגויים.

ד. הפקר לבהמות.

ה. הגדרת הפקר פירות שביעית — באור מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש.

ו. פירות שביעית לאחר הבעור — האם מותרין לגוי.

פרק ב' — איסור מסירת פירות לגוי מדין קדושת שביעית.

א. הצגת הבעיה.

ב. המקור בתוספתא.

ג. דרשות סותרות בתורת כהנים.

ד. שבעה תירוצים.

ה. הוכחת התירוצ' השביעי ע"פ הראשונים.

ו. דין אורח.

פרק א. חיוב דאורייתא: "והשביעית תשמטנה ונטשתה".

א. האם הפקרת פירות לישראל בלבד או אף לגוי.

הרמב"ם פוסק: מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר: "והשביעית תשמטנה ונטשתה". וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מצות עשה.¹

נשאלת השאלה: האם חובת ההשמטה היא לטובת אחינו בני ישראל בלבד או שמא ההפקר לכל, ואף הגוי בכלל?

ונראה לומר שחקירה זו תלויה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי. המשנה

מכח סוגית הגמ' בבבלי.⁷ יש להדגיש שהטוראבן והנודע ביהודה דנו בהפקר. אך נראה שאין לחלק בין הפקר לשמיטה אליבא דבית הלל. לכן אף בשמיטה תהיה נפק"מ להלכתא בין הטוראבן והנודע ביהודה. לטוראבן "והשביעית תשמטנה ונטשתה" – רק לישראל ולא לגוי, לאדם ולא לבהמה. ולנודע ביהודה שמיטה הפקר לכל אף לבהמה ואף לגוי. מהחזון-איש⁸ נראה שנקט להלכה כרשב"ל שהפקר לכל ממש וכן מורין דברי הרמב"ן בפרושו לתורה⁹, "כי בהפקירם לעניים ולחיה ולבהמה..."¹⁰ ולמסקנה נראה שלא יצאנו מידי מחלוקת ואיסורא דאורייתא של שמיטה לחומרא.¹¹

ב. תקנת חכמים

אולם כל זאת מדאורייתא, אך מדרבנן מצאנו תקנה במכילתא:¹² "שלא תאמר מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו עניים? הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים. ת"ל "והשביעית" – מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם"¹³. מדאורייתא, איפוא, חייב אדם לפרוץ את הגדרות ולאפשר כניסה לכל, אך חכמים תיקנו שאין אדם חייב לפרוץ את גדרותיו. הכסף-משנה מוסיף: "אבל לגדור ודאי שהוא עובר ומבטל מצות עשה אף אם דעתו להפקירם אח"כ". ונראה שהוא סבור שתקנה זו ככל תקנות החכמים המפיקעות מצות עשה בשב ואל תעשה אך לא בקום עשה¹⁴.

ג. שמירת השדה מפני הגויים

יש לדון האם מותר לשמור שדהו ולמנוע את הגוי להכנס ולקחת פירות שביעית. בתוספתא¹⁵ נאמר: "עיריות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר כדי שלא יפוצו נכרים ויבזו פירות שביעית". וכן פסק הרמב"ם¹⁶. מהרדב"ז על הרמב"ם נראה שאין דין זה בעיריות הספר

בלבד, אלא הוא הדין בכל העיריות. אך בספר חששו שיבזו את כל הפירות ולכן תיקנו להושיב שומרין, ואילו בשאר עיריות לא חששו כי אין הגויים שכיחים בסביבתם. אולם הגאון רי"ל דיסקין בקונטרס השביעית¹⁷ כתב: "בזמן הזה כיון שעכו"ם סמוכים להם מכל צד נידון כעיריות סמוכות לספר".

מכאן למד בעל "תורת השביעית"¹⁸ שדוקא מושבה הסמוכה לכפר לא יהודי, מושיבין שומר. אך רחוקה מהם אין מושיבים שומר. וכן מסיק בספר "הלכות שביעית"¹⁹. והנה ה"אבני נזר"²⁰ כתב בתחילה ששביעית הפקר לכל ואף לנכרים, אלא שהתקשה מהלכה זו שמתר להושיב שומרים ולמנוע עכו"ם מלקחת פירות שביעית, ועל כן חזר בו וכתב ששביעית הפקר לישראל בלבד.

ונראה לי שלא היה צריך לחזור בו מכח שאלה זו. דבלאו הכי צריך ליישב תוספתא זו אליבא דרשב"ל.

והיה מקום ליישב שתוספתא זו היא לאחר התקנה של המכילתא. מדאורייתא פורץ פרצות ואף גוי יכול להכנס ואין למנועו. אך לאחר התקנה שאין חיוב לפרוץ את הגדרות, מותר להושיב שומרין למנוע את הגויים להכנס. ויש לחלק בין עשיית גדר דהוי בטול עשה כמבואר ב"כסף משנה", ואסור מדאורייתא, לבין הושבת שומרים שאין בו תיקון בשדה עצמו ואינו מבטל בכך מצות עשה.

וכן מבואר בחזון-איש²¹ וראייתו מהמשנה²² "אוכלין על המופקר אבל לא על השמור. ר' יוסי מתיר אף בשמור". והרמב"ם מבאר שנותרו פירות "בבתים ובגנים". מוכח אפוא, שיש אופן שמתר לשמור. וכן מבואר במשנה במסכת שקלים²³: "שומרי ספיחי שביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה". מבארים בעלי התוס'²⁴ שלא מדובר בשמירה ממש, אלא היו שומרין מבהמה חיה ועוף.²⁵ אולם יותר נראה ליישב שאמנם אין חילוק בין גדירת גדרות להושבת שומרין, ושניהם

— הקב"ה הוא הבעלים על הארץ ולא האדם.³²

ונראה שהחזון איש למד באופן הראשון ולכן התקשה מה צורך להפקיר את הפירות עבור הבהמות. ותירץ על פי דרכו דמיירי בבהמות של חבירו אולם ניתן לומר בדרך השניה שהפקר הפירות הוא דין איסורי ביסודו. ולכן הבעלים חייבים להסתלק לגמרי לפרוץ פרצות ולאפשר לכל להכנס ואפילו בהמות הפקר, כי אם ימנע בעדם שוב מראה בכך הנהגה של בעלות על הקרקע. וכן מוכח לשון הרמב"ן על התורה "כי בהפקירם לעניים ולחיה ולבהמה", ולא כתב לעניים עבור בהמתם. ועוד ניתן לדייק כן מלשון הכתוב "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" (ולא כתב ולחיתך כפי שכתב לבהמתך) לפי שחית הארץ אין לה בעלים.³³

ה. באור מחלוקת ר' יוחנן ורשב"ל בגדר הפקרת פירות שביעית
מעתי נראה לבאר שבזאת גופא נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש.

ר' יוחנן סובר שבית שמאי ובית הלל לומדים הפקר ממתנות עניים, בית שמאי מדמים הפקר לגמרי למתנות עניים, לכן הפקר לעניים ולא לעשירים. ולבית הלל יש מעוט בפסוק שהפקר שונה ממתנות עניים בכך שהוא לעניים ולעשירים.

לעומתו ריש לקיש סובר שבית שמאי ובית הלל לומדים הפקר משמיטה. לבית הלל הפקר לכל כשמיטה ולבית שמאי יש מיעוט בפסוק שהפקר אינו לגמרי כשמיטה ודי שיפקיר לעניים.³⁴ נכרין הדברים שמחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בהפקר לאדם ולא לבהמה, לישראל ולא לגוי, תלויה במחלוקת — האם דין הפקר נלמד ממתנות עניים או משמיטה. ר' יוחנן סובר שהפקר במהותו דומה למתנות עניים. עיקר כוונת התורה לטובת המקבל, כשם שמתנות עניים רצתה תורה לזכות את העניים, כך בהפקר (והוא הדין בשמיטה) התורה מזכה כל אדם מישראל.

אסורין מדאורייתא.²⁶ אלא שיש לחלק בין הבעלים שנאסרו בשמירת פירותיהן לבין ביי"ד המושיבים שומרין וכפי שמשמע באופן ברור מלשון התוספתא והרמב"ם.²⁷ וכן נראה לבאר את המשנה בשקלים ששומרי ספיחין הם שומרין מטעם ביי"ד ולכן מקבלים שכרם מתרומת הלשכה.

היוצא מדברינו שדין התוספתא אין לו שייכות למחלוקת ר' יוחנן ורשב"ל. כיון שחיוב "השביעית תשמטנה ונטשתה" חל על הבעלים. ואילו התוספתא עוסקת ביי"ד שבא להציל פירות שביעית עבור ישראל.²⁸

ד. הפקר לבהמות

החזון-איש²⁹ מתלבט מה משמעות הפקר לבהמות. וכי התורה זיכתה פירות שביעית לבהמות. מה טעם למנוע בהמה מאכילת פירות הפקר? ומה שמצאנו איסור למנוע בני-אדם להכנס ולאכול, הוי מטעם גזל. ונראה שדברי החזון-איש מכוונים לרמב"ם בפרוש המשניות³⁰ המפרש את איסור קציצת אילנות הנושאים פרי בוסר מפני שהוא גוזל בני-אדם שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני-אדם].

לכן מבאר החזון אי"ש שמדובר בבהמות של חבירו ולא בבהמות הפקר. והחידוש בשביעית לרשב"ל שהפירות מותרין לא רק לאדם לאכילה אלא כל אחד מישראל יכול לתתם לבהמותיו. בניגוד להפקר, אם הפקיר לאדם ולא לבהמה הרי חבירו יכול לאכול בעצמו את הפירות. אך אסור להאכילם לבהמותיו.³¹

אך לולי דברי החזון אי"ש היה נראה לומר שמדובר אף בבהמות הפקר. ובאור הדבר דהנה יש לחקור האם דין נטישת הפירות — "והשביעית תשמטנה ונטשתה" — ביסודו הוא דין ממוני שהתורה הפקירה פירות שביעית עבור כלל ישראל. או שהוא דין איסורי לבעלים, המחייבו לנהוג בפירות כהפקר כדי שלא יראה שום סימן של בעלות ובכך יבטא את רעיון השמיטה "כי לי הארץ"

אך ריש לקיש סובר שהפקר במהותו דומה לשמיטה. ועיקר כוונת התורה בשמיטה לא טובת המקבל אלא חובת הנותן – חובת הבעלים להסתלק לחלוטין מממונו. ולכן שמיטה היא הפקר לכל ואף לבהמה ולגוי.

נשאלת השאלה מה יעשה ר' יוחנן עם הפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" ממנו משתמע ששמיטה הפקר אף לבהמה ולחיה. התשובה לכך נמצאת בתוספתא³⁵: "פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות. אם הלכה בהמה מאליה לתחת תאנה ואוכלת בתאנים, לתוך חרוב ואוכלת בחרוב, אין מחייבין אותו להחזירה משום שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" – עיקר הפקר פירות שמיטה "לכם לאכלה", ולא לבהמה ולחיה. אלא שיש גזירת הכתוב מיוחדת שאין לסלק בהמה וחיה האוכלים מהמחובר.

יש לחקור בכוונת התוספתא. האם חל איסור לסלק בהמה מתחת התאנה (ונראה שהוא הדין בגוי) או שמא אין איסור בדבר ורשאי לסלקה, אלא שאינו חייב לסלקה (כפי שניתן לדייק מלשון התוספתא: "אין מחייבין אותו להחזירה") ומשמעות הדבר לאור ההלכה שאין מאכילין מאכל אדם לבהמה מדין קדושת שביעית.³⁶ התוספתא מלמדת שדין זה חל על פירות שביעית שנתלשו ואדם זכה בהם.³⁷ אך בעודם על העץ אין חובה להרחיק את הבהמה מהפירות.

ונראה לבאר שחקירה זו תלויה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש.

לריש לקיש שביעית הפקר לכל ואסור לסלק את הבהמה האוכלת תחת התאנה שהרי בכך נוהג כבעלים.³⁸ אך לר' יוחנן חיוב הפקר פירות שביעית עבור כל ישראל. ולכן בא הכתוב "ולבהמה ולחיה אשר בארצך" ללמד שאינו חייב לסלק את הבהמה ממאכל אדם במחובר. אך אין בכך איסור.³⁹

ו. דין פירות שביעית לאחר הבעור לגוי יש מקום לעיין מה דין פירות שביעית לגוי לאחר הבעור.

לרמב"ם וסייעתו דבעור הוא כלוי ממש אין שאלה כלל. אך לרמב"ן וסייעתו שבעור הוא הפקר יש לדון האם גדר ההפקר בבעור כנטישת הפירות בתחילתן או שמא דין בעור אינו בהכרח לפי גדר "השביעית תשמטנה ונטשתה".

רש"י⁴⁰ כתב בדין בעור שמפקירים במקום דריסת חיה ובהמה.⁴¹

והרמב"ן על התורה⁴² כתב על כך: "אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם "ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, והפליג" נמצינו למדים שהרמב"ן סבר בדעת רש"י שלאחר הבעור צריך להפקיר אף לבהמה. והרמב"ן עצמו חולק על כך.

ומצאתי בספר "שנת השבע"⁴³ בפרק "בעור שביעית" שרצה לומר שרש"י סובר כירושלמי שפירות שביעית הפקר אף לבהמה. והרמב"ן סובר כתוספתא שפירות שביעית הפקר רק לישראל ולא לבהמה. (ע"ש באריכות)

וכבר כארנו שדין הפקר פירות שביעית תלוי במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי. ועל כן נראה שרש"י פוסק כריש לקיש דהפקר אף לבהמה, אך הרמב"ן יתכן שפוסק כר' יוחנן שהפקר לאדם ולא לבהמה. ואין אפוא חילוק בין הפקר לאחר הבעור להפקר הראשוני של "והשביעית תשמטנה ונטשתה".⁴⁴

סכום פרק א'

נמצינו למדים עד כה:

לריש לקיש

- א. פירות שביעית הפקר לכל, ואף לגוי, לבהמה ולחיה.
- ב. מדאורייתא אסור לבעלים למנוע את הגוי והבהמה לאכול מהמחובר.
- ג. מדרבנן תיקנו שאין חיוב לפרוץ פרצות.
- ד. אף לאחר התקנה אסור לעשות מעשה בידים, כגון לגדור גדרות, או לסלק בידים בהמה וגוי מהשרה.

ה. ב"ד מושיבין שומרין למנוע ביזת הפירות ע"י הנכרים.

לר' יוחנן

א. פירות שביעית הפקר רק לישראל ואסור למנעם מישראל.

ב. לעכו"ם ולבהמות אין זכות אכילה, אך ישראל מאכיל את בהמותיו.

ג. מדאורייתא אין חובה לסלק בהמה וחייה האוכלת מהמחובר מאכל הראוי לאדם.

ד. מדרבנן תיקנו שאין חייבין לפרוץ פרצות ואין בהמות נכנסות.

ה. הפוסקים נחלקו האם הלכה כר' יוחנן או כריש לקיש. ובשביעית יש להחמיר.

פרק ב'. איסור מסירת פירות לגוי מדין קדושת שביעית

א. הצגת הבעיה

ב. המקור בתוספתא.

ג. דרשות סותרות בתורת כהנים.

ד. שבעה תירוצים.

ה. הוכחת התירוץ השביעי ע"פ הראשונים.

ו. דין אורח.

א. הצגת הבעיה

עד עתה נסב הדיון בציווי: "והשביעית תשמטנה ונטשתה". חובת הפקרת הארץ ופירותיה האם הפקר אף לגוי? האם יכול להכנס לשדה וליטול מפירותיה המחוברין?

עתה, יש לשאול האם ישראל שזכה בפירות יכול להאכיל את הגוי. השאלה הקודמת עסקה בסוגיית ההפקר, אך לאחר שישאל זכה בפירות שביעית הם אינם הפקר אלא כממונו לכל דבר והראיה מהמשנה בקדושין⁴⁵ שהמקדש אשה בפירות שביעית מקודשת, אלא שדיני קדושת פרות שביעית מחייבים לנהוג בדרך הולמת כגון: "לאכלה" — ולא להפסד⁴⁶, וכן: "אין מאכילין מאכל אדם לבהמה"⁴⁷. אם כן נשאלת השאלה האם מותר לישראל להאכיל את הגוי מפירות שביעית שזכה בהן. האם קדושת פירות שביעית מחייבת שרק ישראל רשאים לאכול

מפירות אלו כיון שהם מצווים בדיני שביעית — אך גוי שאין לו שייכות למצות שביעית אינו רשאי לאכול מהם. או שמא רק האכלה לבהמה היא פחיתות לפירות. אך אדם שנברא בצלם רשאי לאכול מהפירות אע"פ שאינו בן ברית.

ב. המקור בתוספתא.

בתוספתא⁴⁸ מצאנו דברים מפורשים בשאלה זו — "מאכילין את האכסניא פירות שביעית ואין מאכילין לא את הנכרי ולא את השכיר". בפשטות המשמעות של "אכסניא" — חיל נכרים של המלך.

לפי זה כתוב בתוספתא שלא מאכילים פירות שביעית לסתם נכרי, אך אכסניא של מלך מותר להאכיל.⁴⁹ מתוך הבנה זו מסיק החזון איש⁵⁰ שאין מדובר באיסור דאורייתא, דבאסורי דאורייתא אין לחלק בין נכרי סתם לחיל המלך, על כרחך מדאורייתא אין איסור להאכיל את הגוי בפירות שביעית, אך רבנן אסרו בסתם נכרי והתירו לחיל המלך.

ג. דרשות סותרות בתורת כהנים.

בראשית ליבון הסוגיא ניוכח שיש סתירה גלויה בתורת כהנים בסוגיא זו. תחילת הפסוק: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" — לכם ולא לאחרים. סוף הפסוק: "ולשכירך ולתושבך" — מן העכו"ם, "הגרים עמך" — לרבות את האכסניא.

ד. שבעה תירוצים

רבים עמדו על סתירה זו ומצאנו שבעה דרכים ליישב. נסקור אותם בקצרה:

(א) בשו"ת אבקת רוכל⁵¹ (למרן בית יוסף) מבואר שכל דרשה עוסקת בנושא אחר. "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", — לכם ולא לאחרים דנה בגוי המגדל פירות בארץ ישראל, וכאן המקור לכך שאין קדושת שביעית בפירות עכו"ם. והדרשה השניה לשכירך ולתושבך — לרבות עכו"ם דנה

בהיתר גוי באכילת פירות שביעית של ישראל.⁵²

(ב) אבני נזר (א):⁵³ לכם ולא לאחרים — מכאן נלמד שאסור לישראל להאכיל את הגוי כשם שאין מאכילים מאכל אדם לבהמה. אך הגוי רשאי בעצמו לקחת פירות שביעית ועל כך באה הדרשה השניה לרבות את העכו"ם (ונראה לומר שכוונתו שאין ישראל חייב למונעו, דודאי תורה לא ניתנה לעכו"ם לומר להם שרשאים לאכול פירות שביעית מעצמם).

(ג) נזר (ב): האבני נזר מציע גירסא אחרת בדרשה השניה ובכך ליישב את הסתירה. "לשכירך" — מן הגרים (ולא מן הגויים). וכוונת התורה להתיר פירות שביעית לגר תושב. אך מאידך "לכם" ולא לאחרים, בא לאסור פירות שביעית לגוי.⁵⁴

(ד) שיטה מקובצת לפסחים: ⁵⁵ הרב גרשוני מחלק בין מאכל אדם שאסור לתת לגוי לבין מאכל שאינו ראוי לאדם ומותר לתת לנכרי.

(ה) חזון איש: דעת החזון איש⁵⁶ שהבעלים חייב להפקיר לכל ואף לנכרי (ונראה שהסתמך על דברי רשב"ל שהפקר לכל כשמיטה ואף לגוי), אולם מאידך כיון ש"פירות שביעית קדושים למצוותן" (כלשון החזו"א) מזהרים בני נח ש"לא לקפח ישראל ממצוותן" ולכן למעשה אסור לבני נח לאכול פירות שביעית" (והרבה יש לעיין בדבריו ואכמ"ל).

(ו) קהילות יעקב:⁵⁷ לכם ולא לאחרים — מלמד שמצד הבעלים ההפקר רק לישראל ולא לגוי. והדרשה השניה לשכירך — לרבות גויים באה להתיר מן התורה להאכיל גוי בפירות שביעית.

(ז) כלכלת שביעית:⁵⁸ לכם ולא לאחרים — בא לאסור פירות שביעית לסתם גוי, ומאידך הדרשה השניה לשכירך — לרבות מן העכו"ם באה להתיר פירות שביעית לגוי שמזונותיו עליך.

ה. הוכחת התירוץ השביעי ע"פ הראשונים. ונראה לי שכלכלת שביעית כיוון לתירוץ הנכון שהרי שתי הדרשות עוסקות באותו פסוק עצמו יש גוי שאסור בפירות שביעית ויש גוי שמותר בהם ולכן קשה לקבל את התירוץ האומרים שכל דרשה עוסקת בענין אחר.

והלשון מורה כפי תירוץ זה. הדרשה הראשונה: לכם ולא לאחרים באה למעט גוי באופן כללי. ואילו הדרשה השניה לשכירך ולתושבך מלמדת שגוי המתחסס אליך אתה רשאי להאכילו פירות שביעית. וכן נראה מפרושי הראשונים לתורת כהנים.

נעיין בלשון התוספתא בשלמותה: "מאכילין את האכסניא פירות שביעית ואין מאכילין לא את הנכרי ולא את השכיר פירות שביעית. ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, או שנקצצו מזונותיו עליו מאכילין אותו פירות שביעית". ע"כ. ולכאורה תמוה דדין שכיר אינו שייך לגוי, ובפשטות הוא דין בפני עצמו שאין משלמין לשכיר בפירות שביעית.

אולם הרב"ד בפירושו לספרא מפרש דין שכיר בגוי. וזה לשונו: "לכם ולא לאחרים — שאין מוסרים פירות שביעית לגוי כדי לאכלם אא"כ היה שכירו ותושבו. אי נמי אכסניא של מלך שמזונותיו עליו".

וכן נראה מפרוש הר"ש משאנץ לתורת כהנים. וז"ל: "שאינן נותנים פירות שביעית לנכרי אפילו לאכילה אם אינו שכירו ולקטו". וכך הבין קרבן אהרון בפרושו לתורת כהנים שדין התוספתא מקורו בתורת כהנים וכן כתב: "לכם — ולא לאחרים שאינו רשאי לתת ממנו לנכרי או לשכיר כדתניא בתוספתא".

ו. דין אורח.

לפי זה היה מקום לומר שמאחר והחלוק בין גוי סתם, לגוי שמזונותיו עליך הוא חילוק מדאורייתא אין להקל יותר ממה שהתורה התירה. ומה שנמצא בפאת השולחן⁵⁹ שמותר

לתת לגוי אורח לפי שהוא סבר שמהתורה מותר לתת לכל גוי פירות שביעית, ולכן הקל באורח להכלילו בהגדרת "אכסניא" אך לדרכינו לכאורה אין להקל בכך שהרי אורח מזונותיו עליך רק מבחינת הנמוס ודרך ארץ ולא חיוב ממוני כשכיר ולא מצאנו להקל בכהאי גוונא באיסור דאורייתא. אולם מצאנו בראשונים שהרבה דרשות בתורת כהנים הם בגדר אסמכתא⁶⁰ ואם כן ניתן לומר שאף כאן חכמים הסמיכו דבריהם על הפסוקים. אך עיקר חלוקה זו בין סתם גוי, לגוי שמזונותיו עליך אין לה יסוד בתורה. ולכן להלכה נראה שאפשר להקל באורח כפי שפסק פאת השולחן.

סכום :

נוכחנו לדעת שדין עכו"ם בפירות שביעית עוסק בשני תחומים עיקריים :
א. במצוות "השביעית תשמטנה ונטשתה" – חובת הפקרת פירות שביעית.
וכאן בררנו שביסוד הדבר נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי האם יסוד השמיטה בגדרי איסור או בגדרי ממון. לדעת ריש לקיש

היסוד הוא איסורי, הסרת הבעלות ולכן ההפקרה לכל אף לגוי ואף לבהמה, ובכך אדם מבטא את רצון הבורא "כי לי הארץ". אך ר' יוחנן סובר שיסוד שביעית ממוני לתת מפירות שביעית לכל ישראל מאחר ואין עובדים בשדות, בכך תהיה גישה חפשית לכל ישראל ללקוט פירות לאכילה בדומה למתנות עניים בשאר שנים. אלא שבשביעית כל ישראל זקוקים לפירות. אך אין ההפקר לטובת הגוי.

ב. דיון שני בדיני קדושת הפירות.

ישנם סייגים כגון לאכילה ולא להפסד. אין מאכילין מאכל אדם לבהמה. האם יש, אפוא, להקפיד לא למסור פירות שביעית לגוי שאינו מצווה בדיני שביעית.

והמסקנא שמדאורייתא אין איסור בכך. אך רבנן אסרו והסמיכו דבריהם על הפסוק "לכם – ולא לאחרים" אלא שמי שמזונותיו מוטלין עליך לא אסרו.

דין זה אינו נוגע בגדרי הפקר פירות שביעית כי הלוקח פירות שביעית זכה בהם והם שלו מדאורייתא ולכן בפשטות אין קשר בין שני הנושאים. וכל דיון עומד בפני עצמו.

7. כ"מ דף ל' וכן מסתימת ההלכה ברמב"ם, פ"ב דנדרים הי"ד והט"ז, ובשולחן ערוך חו"מ רע"ג ס"ג וס"ה.
8. שביעית, סימן י"ד ס"ד.
9. פרשת בהר פסוק ה'.
10. מן הראוי לציין שרש"י (ביצה ל"ט) והר"ן (נדרים מ"ז) מבארים שעולי ככל הפקירו לכל ישראל נכסים נראה שפסקו כר' יוחנן שהפקיר לישראל ולא לגוי, וכן נראה לדייק מבעלי התוס', תוס' שאנן (פ"ו דפאה ומובא בשטמ"ק כ"מ דף ל':) מאריך להביא שתי סוגיות מתלמוד בבלי שסתמו כרשב"ל. וטורח ליישכן לר' יוחנן ועיין בגיטין דף מז. תוס' ד"מ "אדעתא" שכתב באור הסוגיא כר' יוחנן כקיצור נמרץ.
11. לפי החזון איש אף כוה"ז ששמיטה דרבנן יש להחמיר בספק שעיקרו בדאורייתא.
12. שמות כ"ג י"א.
13. הראב"ד בעדויות (פרק ה' משנה א') מבאר שהתקנה מחייבת את הנכנס לחצר חברו בשמיטה לקבל רשותו דעת בית הלל במשנה שאין אוכלין בשביעית אלא בטובה. מבאר הראב"ד שגזרין שביעית אטו שאר שנים כדי שלא יהא אדם רגיל להכנס כשדה חברו וכגינתו וכפרדסו שלא מדעתו.
14. יבמות דף 3. וכן מצאתי במרכבת המשנה למכילתא.

רוכ דברים אלו התלכנו לקראת שעור בניסן תשמ"ו במסגרת יום עיון של בית המדרש למצוות התלויות בארץ בנשיאות הרה"ג הרב קלמן כהנא שליט"א וכראשות הרה"ג הרב יוסף אפרתי שליט"א ועל כך תודתי להם שזכיתי לעמול בסוגיא זו ולומר את הדברים בפני רבנן ותלמידיהן.
כמו כן תודתי לרה"ג הרב אליקים שלנגר שליט"א שעבר על הדברים בעיון רב והאיר עיני בהערותיו.

1. פ"ד מהלכות שמיטה ויובל הלכה כ"ד.
2. מובא בר"ש פ"ט דשביעית משנה א'.
3. ע"ש היטב בפני משה ותוס' הרי"ד.
4. באור מחלוקתם לקמן בפרק ה'.
5. צ"ע ממחלוקתם בהפקר לעניי אותה העיר, ולא לעניי עיר אחרת. שהרי לבית הלל שהפקר כשמיטה לא מצאנו ששמיטה רק לעיר אחת. ועוד צ"ע שהזכיר עניים בלבד, ולבית הלל אינו הפקר כלל. ולכן נראה לומר שמחלוקת זו אליבא דבית שמאי שלומדים הפקר ממתנות עניים. ומצאנו שעניי עיר אחרת מתיאשים מראש כ"מ דף כ"א.
5. טורי אבן, ר"ה דף ט"ו.
6. יבמות ל"ו.
7. נוב"ק אבך העור סימן נ"ט.

15. פ"ד דשביעית ה"ד.
16. פ"ד דשמיטה ה"ל.
17. אות ל"ב.
18. הרב יוסף צבי הלוי, אב"ד רת"א יפו, סימן ע"ז.
19. הרב בנימין זילבר שליט"א סימן ד' סעיף י"ד בהערה פ"ח.
20. חלק י"ד תמ"ה.
21. שביעית סימן י"ד ס"ד.
22. פ"ט דשביעית מ"ה.
23. פ"ד דשקלים מ"א.
24. ר"ה דף ט' ד"ה "וקציר", וכן בב"מ קי"ח. מנחות פ"ד ויבמות קנ"ב.
25. הרש"ש ברי"ה דף ט. הקשה על התוספתא מדברי רשב"ל בירושלמי שביעית הפקר לכל ואף לבהמה חיה ועוף, ויש להעיר על דבריו, א. מהרש"ש נראה שהלכה כרשב"ל ויש לצדד ולומר שבעלי התוס' סוברין שהלכה כר' יוחנן (עיין בהערה 10). ב. אפילו לרשב"ל דהוי הפקר לכל, זה נכון לפני התקנה אך לאחר התקנה אכן שומרין על השדה מפני בהמה חיה ועוף.
26. וכן ניתן לדייק מהתוס' שלא התירו בשמירה ממש.
27. וכן מצאתי בקהילות יעקב ר"ה סימן ט'.
28. יש לציין את ספקו של הרשב"ז (פ"ד דשביעית הלכה ל') האם יש מקום לתקנה מפני דרכי שלום לתת לנכרי לאכול עם עניי ישראל כמו במתנות עניים, וכאן באמצע היישוב ולא בספר שאין לחשוש שיכוזו את הכל. וכתב: "מסתברא מונעין אותם דלא דמי למתנות עניים דלית בהו קדושה, אבל פירות שביעית אית בהו קדושה". ושוב חזר על כך כפ"ה דשביעית ה"ג וואין מאכילין אותם לא לעכ"ס" ומכאן יש ראייה קצת שמונעין את העכ"ס מלקחת פירות שביעית". ולדבריו לקמן דין זה ונלמד מתורת כהנים ואין לו שייכות לחקירתו לעיל האם יש מקום לתקנה עבור הנכרי מפני דרכי שלום.
29. שביעית סימן י"ד ס"ד.
30. פ"ד דשביעית משנה י'. תיו"ט הקשה על הרמב"ם מהסוגיא בפסחים נ"ב: שנתנה טעם אחר למשנה זו, לאכלה ולא להפסד. ועוד נראה שהרמב"ם סותר את עצמו בחבורו פ"ה דשמיטה ויובל ה"ז ועין במשנת יוסף פ"ד מ"י ואכמ"ל.
31. לפי החזון איש צריך עיון מה היתה תקנת חכמים כמכילתא אם למנוע ישראל להכנס. הרי אף לאחר התקנה מותר לו להכנס. (אא"כ נאמר כראב"ד שצריך לבקש רשותו) ואם למנוע בהמות הפקר להכנס הרי לפי דעת החזון איש מדאורייתא אין מניעה לעכ"ס. ונראה שעיקר התקנה באה למנוע כניסת בהמות של ישראל, דמדאורייתא פורץ פרצות ונכנסות מאליהן ועתה לאחר התקנה אינן יכולות להכנס.
ועדיין יש לחקור האם לאחר התקנה מותר לחבירו לפתוח את השער ולהכניס בהמותיו או לא. האם התקנה מונעת כניסת בהמות מעצמן (אולי מחשש חיזק) או שמא התקנה היתה שלא יכנסו בהמות אף בפקוח בעליהן וצ"ע.
32. ומצאתי בספר אפקי ים חלק ב' סימן כ"ד שחקר חקירה דומה. האם הפקרת פירות שביעית היא דין ממוני או איסורי מכה קדושת פירות שביעית. ותלה חקירה זו במחלוקת המבי"ט והב"י האם שביעית היא אפקעתא דמלכא או שיש חיוב לבעלים להפקיר פירותיו. ונפק"מ לענין ספק, האם הוי ספיקא דממונא לקולא או ספיקא דאיסורא לחומרא.
33. עיין בפרוש הרמב"ן על התורה בראשית א' כ"ד: "בהמה הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי. ואוכלי הבשר יקרא חיות".
34. עיין פני משה ותוס' הרי"ד וכן בחזון איש.
35. תוספתא שביעית פ"ה ה"ג.
36. רשב"ם פרק ה' דשמיטה ה"ה המקור בתוספתא פ"ה ה"ג.
37. ע' חזון איש, סימן י"ד סעיף ה' בסופו. שכתלוש הצריך לסלק את הבהמה.
38. ויש לעיין האם מהתורה מותר לאדם אחר שאינו בעלים לסלק את הבהמה, וכפשוטו נראה שאיסור דאורייתא חל על הבעלים לנהוג כבעל הבית ולא על אחרים.
39. עיין בחזון איש סימן י"ד סעיף ה'. שאף הוא דייק בלשון התוספתא כצד השני בחקירתנו שאין מחייבין לסלק את הבהמה ולא נאמר שאסור לסלקה. ועיקר החידוש שאין חובה לסלקה מדין "והשביעית תשמטנה ונטשתה" — ונראה שהחזון איש כתב כן לשיטתו ואלבאר וריש לקיש שפירות שביעית הפקר לכהנת חבירו.
40. פסחים דף נ"ב: ד"ה משום.
41. אמנם החזון איש כיאר את רש"י כרמב"ם. שבעור הוא כלוי ולא הפקר. אלא שדי לאבד את הפירות בכך שמשליכין למקום מדרס בהמה וחיה.
42. פרשת בהר, פרק כ"ה פסוק ז'.
43. עמ' נ"ג נ"ד.
44. בהגהות הרב מאיר אריק על הרמב"ן (נדפסו מחדש בהוצאת הרב שעוועל בסוף הספר עמ' תקט"ז) הביא ראייה לרש"י מר"ל בירושלמי שהפקר אף לבהמה. וכבר העיר בספר "שנת השבע" שאולי יש לחלק בין "השביעית תשמטנה ונטשתה" לחובת ההפקר בשעת הבעור, אך לדידן שדין הפקר ודין שמיטה שוים. אין לחלק בין חובת ההפקר בשעת הבעור לדין "והשביעית תשמטנה ונטשתה".
45. קדושין דף נ': מעשה בחמש נשים, וברך נ"ב ש"מ המקדש בפירות שביעית מקודשת וע' רש"י שם ד"ה המקדש.
46. פסחים נב.
47. תוספתא פ"ה דשביעית ורמב"ם פ"ה דשמיטה ה"ה.
48. פ"ה דשביעית ה"ג.
49. ראש פ"ג דדמאי בירושלמי, וע"ע בחסדי דוד וע' בפאת השולחן הלכות שביעית פרק כ"ד הערה נ"ח.
50. סימן י"ג ס"ק כ"ו, וכן מצאתי בפאת השולחן.
51. ס' כ"ד.
52. וכן יישב פאת השולחן (סימן כ"ג סעיף י"ב) את שיטת הב"י ושמה למצוא שהב"י עצמו כיאר כך את תורת כהנים וסיים דבריו: "ודין הניין לי, כמה רב בגובריה דמון, אמר מסברתו מה שעשיתי לו סמיכות של אור תורת כהנים מפורש בזה". וכידוע בחידוש זה נחלקו עליו המבי"ט והמהרי"ט, הנוקטים שיש קדושת שביעית בפירות גוי ומנהג ירושלים עד היום כב"י. והחזון איש החזיק למעשה כשיטת המבי"ט וכן הנהיג בכני ברק.
53. יורה דעה תמ"ה.
54. ברש"י על החומש יש גירסאות שונות בדפוסים: מן הגויים, מן הנכרים. אך מצאתי בחומש העמק דבר לנצי"ב מולודוין שהביא: "מן הגרים", אולם יש לומר שאין הכוונה לתירוצו של האבני נזר. אלא שסתם גויים אסורה להם הישיבה בארץ ורק גר תושב רשאי לשבת בארץ.
55. הרב יהודה גרשוני, ח"ב עמ' קס"ב.
56. שביעית סימן י"ד סעיף ה'.
57. ראש השנה סימן ט'.
58. הרב משה חסקין עמ'...
59. פרק כ"ד בהלכות שביעית סעיף י"ח, הערה נ"ח ועיין בספר "שנת השבע" — הרב קלמן כהנא, פרק י"ח סעיף י"ח.
60. ע' ב"ב דף ס"ו. תוס' ד"ה "מכלל".